

KRZYSZTOF SOŁODUCHA

Łowca motyli

Hans Lipps – kilka uwag o biografii

Butterflies Hunter

Hans Lipps – a Few Comments about the Biography

ABSTRACT: The aim of the text is historical as well as systematic. At the historical layer it is the continuation of my long-term work on presenting the intellectual heritage of the group of philosophers dealing with hermeneutical logic. It was intended for Polish readers. Hans Lipps plays a significant role in this movement however, his activity is rather unknown in Poland. From this point of view the text attempts to fill up a gap in the Polish philosophical tradition. Moreover, at the systematic layer the text with reference to is also an attempt to investigate certain uses of the emergence concept in a hermeneutical cognitive theory.

KEY WORDS: hermeneutical logic • Hans Lipps • hermeneutics • theory of knowledge • emergency • Dilthey school

Hans Otto Bollnow w jednym ze swoich artykułów o filozofii Hansa Lippsa podkreśla, że wykorzystywanie przez niego figury gracza i poszukiwacza przygód w rozważaniach antropologicznych nie jest przypadkowe i ma wiele wspólnego z postawą życiową samego filozofa¹. Rzeczywiście, życie Hansa Lippsa w żadnym wypadku nie miało charakteru spokojnej kariery akademickiej w stylu Kanta. Raczej przypominało pełne pasji dzieje Kartezjusza, dla którego przygody, bezpośrednio smakowanie życia było naturalną konsekwencją poznawczej ciekawości teoretycznej i niekiedy, jak to przygody, wiodły go w dziwne, przypadkowe rejony, niekoniecznie korzystne dla rozwoju teoretycznego.

Postawa i życie Lippsa mogą więc być traktowane jako powrót do renesansowych i nowożytnych źródeł filozofii, kiedy uczony, humanista, nie był tylko „urzędnikiem nauki” skoncentrowanym na akademickich procedurach, ale uprawiał „hermeneutykę doświadczenia”. W tym sensie filozofia

¹ O. Bollnow, *Hans Lipps: Die menschliche Natur*, „Dilthey Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften”, Bd 6 1989, s. 125–126.

hermeneutyczna Lippsa nie jest ani szukaniem reguł interpretacji „świata ducha”, jak u Diltheya i Gadamera, ani krytyką techniki i mechaniki epistemologicznej nowoczesności, jak u Heideggera, ale rozważeniem opartym na przekonaniu, że przedmiotowość jest syntezą budowaną w oparciu o naturalnie tworzący się aparat kategoryalny, który jest wynikiem indywidualnego procesu życiowego jednostki.

Zadaniem filozofii jest odsłanianie tych spontanicznych procesów tworzenia się syntez, a więc, jak pisze to Lipps w ostatnim zdaniu książki o antropologii, „stopniowe wydobywanie na światło dzienne tego, co jest podstawą każdego z nas, co dla każdego z nas własne”². To ma pozwolić na pokazanie struktury naszego poznania. W tym sensie Lipps uprawia pewną formę logiki transcendentальной i dlatego zaliczany jest do tzw. szkoły logików z Getyngi³.

U podstawy rozważań Lippsa, podobnie jak dużej części filozofii egzystencjalnej i fenomenologicznej XX wieku, leży przy tym, w pierwszym rzędzie, przekonanie o konieczności zrewidowania postawy poznawczej wyznaczonej przez rozwój nowożytnego przyrodoznawstwa i ponownego ustanowienia pierwszeństwa etyki przed epistemologią. Dzięki temu będziemy w stanie odejść od technicznego, uprzedmiotawiającego podejścia do rzeczywistości, wyznaczonego przez cywilizację nowożytną oraz jej praktyczne potrzeby i dotrzeć do wiedzy w pełni przedmiotowej, *cognitio rei*, jak określiliby to Georg Misch.

Podstawowe pytanie filozoficzne Lippsa jest więc stawiane podobnie, jak w całej niemieckiej, pokantowskiej filozofii. Jest to pytanie o syntezę jako źródło wszelkiej przedmiotowości. Odpowiedzi chce szukać Lipps nie w bezczasowym *a priori*, ale w bliskich życiu, dynamicznie kształtujących się sposobach kategoryzacji rodzących się w procesie życiowym. Z tej też perspektywy można patrzeć na kontrowersyjną biografię Lippsa jako na realizację jego własnych idei filozoficznych w konkretnym czasie oraz miejscu. Wszystkie dzieła filozoficzne Hansa Lippsa zostały wydane w latach 1927 – 1944. Ich powolne pisanie i publikacja związane było bezpośrednio z jego burzliwymi dziejami. Dlatego pochylenie się nad tą trudną biografią wydaje się ważną podstawą dla rozważań na temat jego dorobku teoretycznego.

² „Eines aus Eigenem Ursprung sich selbst immer mehr Dursichtigwerdens”. H. Lipps, *Die menschliche Natur*, Werke Bd. III, Frankfurt am M. 1977, s. 155.

³ Autorem tego określenia jest Otto Bollnow. Wprowadził je np. w artykule pt. *Zum Begriff der hermeneutischen Logik*, tekst dostępny na stronie internetowej: www.otto-friedrich-bollnow.de

Biografia – krótki rys

Hans Lipps żył w latach 1889–1941. Urodził się w miejscowości Pirna nad Łabą w regionie Saksonii, w pobliżu Drezna. Jego zmarły wcześniej ojciec był dyrektorem fabryki, a matka pochodziła z ewangelickiej rodziny o bogatych tradycjach prawniczych. Po ukończeniu Gimnazjum Świętego Krzyża w Dreźnie rozpoczął w 1909 roku studia na Uniwersytecie w Monachium. W czasie pierwszych dwóch semestrów studiował historię sztuki i estetykę. Równoległe podjął też studia architektoniczne na Politechnice w Monachium. W kwietniu 1910 roku Lipps rozpoczął obowiązkową służbę wojskową w pierwszym królewskim Regimentie Grenadierów w Dreźnie. W czasie służby wojskowej rozpoczął też na tamtejszej politechnice systematyczne studia filozoficzne i matematyczne. Wtedy też po raz pierwszy zetknął się z *Badaniami logicznymi* Edmunda Husserla. Pod wpływem tego impulsu, po zakończeniu służby wojskowej, rozpoczął na wiosnę 1911 roku studia filozoficzne, a rok później, w 1912 roku, studia medyczne.

Filozofię studiował u Edmunda Husserla i Adolfa Reinacha – przywódców ruchu fenomenologicznego na Uniwersytecie w Getyndze. Zapisał się do Towarzystwa Filozoficznego Uniwersytetu w Getyndze, a w latach 1913/14 stał na jego czele. Wtedy też stał się częścią getyńskiej szkoły fenomenologicznej.

W 1912 roku uzyskał doktorat z biologii za pracę pt. *O strukturalnych przekształceniach roślin w zmieniającym się otoczeniu* (*Über Strukturänderungen von Pflanzen in geänderten Medium*), a w czerwcu 1913 roku złożył wstępne egzaminy lekarskie. W semestrze letnim 1914 roku kontynuował studia na Uniwersytecie w Strasburgu i w tym samym roku został powołany do wojska. Na początku służył jako lekarz w szpitalu polowym, a w 1916 roku został lekarzem batalionu. Służył głównie na froncie zachodnim, ale od października 1917 do lutego 1918 także w Rosji. W 1918 roku został ranny w walkach. W czasie wojny, w 1917 roku, przygotował też swoją pierwszą, poważną pracę filozoficzną, rozprawę *O teorii kategorii Eduarda von Hartmanna* na konkurs ogłoszony przez Towarzystwo im. Immanuela Kanta. Nagrody nie zdobył, pismo nigdy nie zostało też opublikowane.

Z wojska został zwolniony 30 listopada 1918 roku, ale zaciągnął się na ochotnika do służby na trałowcu w marynarce wojennej po to, żeby uzyskać środki na sfinansowanie dalszych studiów uniwersyteckich. Po ostatecznym pożegnaniu się z wojskiem złożył 16 czerwca 1919 roku w Getyndze medyczny egzamin państwowy i zaczął pracę jako lekarz rodzinny (w 1921 roku, kontynuując karierę lekarską, obronił zresztą doktorat z medycyny). Lato i jesień 1919 roku spędził we Fryburgu, gdzie rozpoczął starania o habilitację z filozofii pod opieką Husserla.

Na przeszkodzie tych zabiegów stanął mały skandal obyczajowy związany z żoną jednego ze współpracowników Husserla, Ludwiga Ferdynanda Clausa. Po wyjściu na jaw tego zdarzenia Husserl odnosił się do Lippsa z wyraźną niechęcią, co zrujnowało jego plany habilitacyjne. Dodatkowo okoliczności związane z uregulowaniem sprawy ojcostwa dziecka urodzonego przez żonę Clausa wymagały od niego dużego wysiłku finansowego. Po przegranym procesie Lipps stracił cały majątek i popadł w tarapaty finansowe, z których do końca życia się już zresztą nie wydobył⁴. W rezultacie musiał natychmiast wyjechać z Fryburga. Żeby podreperować sytuację materialną, zaciągnął się jako lekarz do marynarki handlowej i przez rok kursował po świecie na różnych statkach.

Dopiero w 1920 roku wybrał się do Getyngi w celu poszukiwania możliwości habilitacji. Tam nawiązał kontakt ze starym przyjacielem rodziny, matematykiem Ryszardem Courantem i dzięki pomocy Edyty Stein w 1921 roku obronił na Wydziale Matematyczno-Fizycznym pracę habilitacyjną pt.: *Badania nad filozofią matematyki* (*Untersuchungen zur Philosophie der Mathematik*). Jednym z opiniodawców Lippsa był wtedy Georg Misch, który zwrócił na niego uwagę i starał się przyciągnąć do swojego kręgu. Powodem były tu między innymi fenomenologiczne korzenie Lippsa oraz polemiki toczące się wtedy pomiędzy szkołą Diltheya, a przedstawicielami fenomenologii, w których Lipps ze swoimi fenomenologicznymi korzeniami wydawał się idealnym sojusznikiem. Z tego czasu datują się też kontakty Lippsa z Helmuthem Plessnerem oraz Josefem Königiem.

Podczas pracy nad habilitacją Lipps wpadł jednak w kolejne kłopoty finansowe i musiał znowu ratować się pracą jako lekarz okrętowy. Po habilitacji nie podjął więc aktywności na uniwersytecie, lecz ponownie zaciągnął się do marynarki i do jesieni 1922 roku krążył pomiędzy wschodnią Afryką i Indiami na statkach handlowych.

Pracę akademicką jako prywatny docent rozpoczął w semestrze zimowym 1922/23 roku w Getyndze. Prowadził tam wykład pt.: *Wprowadzenie do logiki z elementami ćwiczeń na temat pojęcia liczby* (*Einleitung in die Logik, mit Übungen und Übungen über den Begriff der Zahl*). W czasie przerw semestralnych z powodów finansowych znowu zaciągał się na statek, tym razem linii Hamburg – Nowy Jork. W 1923 roku Lipps ożenił się z Christine Masing, córką dyrektora stoczni w Hamburgu, Bertholda Masinga, choreografką i wiolonczelistką. Z tego związku urodziły się dwie córki: Sabine (1924) i Christine (1926).

⁴ F. Rodi, K. Schumann, *Hans Lipps in Spiegel seiner Korrespondenz*, „Dilthey Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften“, Bd. 6/1989, s. 93.

W 1927 roku ukazała się drukiem pierwsza książka Lippsa pt. *Badania nad fenomenologią poznania* (*Untersuchungen zur Phänomenologie der Erkenntnis* – 1 Teil. 1927; 2 Teil 1928), a rok później Lipps został profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu w Getyndze. W tym samym roku pełnił funkcję zastępcy chorego profesora D. Mahnke na Uniwersytecie w Marburgu oraz dostał propozycję objęcia katedry filozofii na Uniwersytecie w Santiago de Chile, którą jednak odrzucił. Zajęcia uniwersyteckie dosyć go nużyły i dlatego szukał wrażeń pozaakademickich. Już w 1930 roku wziął więc bezpłatny urlop i wyjechał w kolejną podróż statkiem jako lekarz okrętowy – tym razem do Chin i Indii. Powrót z podróży zbiegł się z powołaniem w 1932 roku na stanowisko profesora na Politechnice w Hanowerze. W tym samym roku też przedwcześnie zmarła jego żona i Lipps przejął pełną opiekę nad obiema córkami, co znacznie zdeterminowało jego los (także w kwestiach zaangażowania politycznego, o czym niżej).

W 1934 Lipps przeniósł swoją habilitację na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu w Getyndze. W 1935 roku został ponownie lekarzem wojskowym i zaczął regularnie odbywać ćwiczenia wojskowe. W 1936 roku został powołany na katedrę filozofii Uniwersytetu we Frankfurcie nad Menem. W 1938 roku ukazała się jego druga, filozoficzna książka: *Badania nad logiką hermeneutyczną* (*Untersuchungen zu einer hermeneutischen Logik*)⁵.

W sierpniu 1939 roku Lipps został powołany do wojska jako lekarz, a we wrześniu tego samego roku ożenił się po raz drugi. Jego żoną została Catharina Frein von Welck. Odbył rok akademicki we Frankfurcie, a w czerwcu 1940 roku wziął udział, jako lekarz, w kampanii francuskiej. Pozostał we Francji do kwietnia 1941 roku. W czerwcu 1941 roku został przerzucony na front wschodni. Zginął 10 września 1941 roku pod wsią Szabero w powiecie Ochwar (pisownia niemiecka), niedaleko ówczesnego Leningradu⁶.

Węzły biografii

Ciekawa, ale i trudna biografia Lippsa zawiera kilka elementów węzłowych, które wyznaczają w tradycji filozoficznej sposób myślenia o nim jako człowieku i filozofie i w pewien sposób także, *post factum* oczywiście, sens jego aktywności teoretycznej. Te punkty węzłowe wykształciły się w sposób spontaniczny, tworząc ośrodki, z punktu widzenia których postrzegane są

⁵ Wydanie zebranych pism Lippsa składa się z pięciu tomów i zostało w 1977 roku wydane przez Wydawnictwo Vittorio Klostermanna z Frankfurtu nad Menem.

⁶ Szczegółowe kalendarium życia i twórczości Hansa Lippsa zestawione przez Eberharda Ave-Lallemanta można znaleźć w specjalnym numerze „Dilthey Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften”, Bd. 6, 1989 s. 13–20.

inne, ważne zdarzenia jego życia. Ten sposób patrzenia na biografię jest zgodny z koncepcjami Georga Mischa, twórcy monumentalnej *Historii autobiografii*⁷. Dla Mischa naturalna dla życia *Gedankenmäßigkeit* – skłonność do przybierania pewnej postaci jest spontanicznym tworzeniem się węzłów sensu, w których ujawnia się, na skutego wewnętrznej dynamiki spontanicznego porządku, sens wydarzeń i ich waga dla całego, rozpatrywanego procesu życia. Stąd dla całego nurtu getyńskiej szkoły logiki transcendentalnej charakterystyczne jest wywodzenie terminu *Begriff* – pojęcie, ze słowa *Griff* – chwyt, uchwyt, z pewnego lokalnego, pragmatycznie uwarunkowanego sposobu budowania relacji wobec rzeczywistości, którą się – bezwiednie czasami – ujmuje w pewien konkretny sposób i co pozwala tworzyć się całości z osnowy pewnych lokalnych, czasami przypadkowych relacji, na których nadbudowują się wielkie struktury sensu.

Punkty węzłowe biografii Lippsa to, po pierwsze – sprawa jego kontaktów z Edytą Stein, po drugie – stosunek do wojny i wojska, a po trzecie – kwestia instytucjonalnego oraz politycznego zaangażowania filozofa w latach trzydziestych XX wieku. Warto więc skupić się nieco dokładniej na tych trzech ważnych wątkach jego losów, które okazują się kluczowe dla wyznaczenia całego sensu jego biografii intelektualnej oraz rzutują na proces interpretacji dorobku teoretycznego.

Edytę Stein⁸ poznał Lipps w 1913 roku w Getyndze, kiedy oboje uczęszczali na seminaria Husserla. Stein była już wtedy autorką dobrze przyjętego doktoratu z psychologii, napisanego u Williama Sterna, ale w Getyndze zdecydowała poświęcić się wyłącznie filozofii. Do kręgu getyńskiej fenomenologii należeli także Roman Ingarden, Adolf Reinach (wtedy prawa ręka Husserla), Hedwig Conrad Martius, Rose Guttman, Georg Moskiewicz, Jean Hering, Fritz Kaufmann i wielu innych, między innymi matematyków, po których pomoc sięgnął Lipps, kiedy robił habilitację w Getyndze. Stein zwróciła uwagę na Lippsa w sensie czysto kobiecym i konsekwentnie dążyła do nawiązania z nim kontaktu. Ze średnim jednak sukcesem.

Ich relacje urwały się, kiedy Lipps w 1914 roku został powołany do wojska. Stein szukała wśród ich wspólnych znajomych informacji o jego losach. Jego stosunek do wojny przeciwstawiała poglądom Fritza Kaufmanna. W przeciwieństwie do Kaufmanna Lipps doskonale czuł się w wojsku i na

⁷ G. Misch, *Geschichte der Autobiographie*, Bd. 1–4, 1907–1967. To monumentalne dzieło powstawało przez ponad 60 lat. Ostatni tom ukazał się już po śmierci Mischa. Uważał on je za swoje *opus magnum*.

⁸ Informacje na ten temat można znaleźć w tekście Weltraud Herbstrith: *Hans Lipps im Blick Edith Steins*, „Dilthey Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften”, Bd. 6/1989, s. 31–51.

froncie. Jego postawa była tutaj bliska poglądom Theiharda de Chardin czy też Carla Schmitta, którzy uważali stan wojny za ożywczy, wybijający społeczeństwo z drobnomieszczańskiej drzemki, stan, w którym do głosu dochodzi pierwotna życiu niepewność, a samo życie zagęszcza się i pokazuje swoje prawdziwe oblicze – niepoliczalność.

Stosunek Edyty Stein do Lippsa widać w jej listach do Romana Ingardena⁹ oraz w relacjach jej przyjaciółki Hedwig Conrad Martius. Stein wiązała z Lippssem całkiem konkretne nadzieje osobiste, szczególnie w momencie, kiedy rozwiały się jej plany związane z habilitacją u Husserla i szukała nowego wyzwania w życiu.

Edyta Stein została asystentką Husserla w 1915 roku, kiedy wszyscy prawie mężczyźni otaczający Husserla pod wpływem euforii towarzyszącej wybuchowi I Wojny Światowej zaciągnęli się do wojska. Dwa lata po wybuchu wojny, w 1916 roku, Husserl przejął katedrę filozofii we Fryburgu po Henryku Rickercie. Edyta Stein przeniosła się tam za nim z pewnym konkretnym planem naukowym. W 1916 roku obroniła doktorat na podstawie pracy *O problemie wczucia* i podjęła plan zrobienia habilitacji. Husserla bardzo cieszyło zaangażowanie Stein, gdyż nie był wtedy zbyt znany wśród fryburskich studentów i potrzebował kogoś do prowadzenia proseminariów oraz do prac redakcyjnych nad kolejnymi książkami. Pod redakcją Edyty Stein wydane zostały *Idee II* oraz *Wykłady z wewnętrznej świadomości czasu*. Jednak jej plany naukowe szybko legły w gruzach, Husserl nie zgodził się na patronowanie kobiecej habilitacji. Zdecydowały tutaj jego uprzedzenia wobec kobiet. Załamana Stein wróciła do Getyngi i tam jej losy ponownie zbiegły się z losami Lippsa, który wrócił już z wojny i po fryburskiej aferze obyczajowej oraz zerwaniu kontaktów z Husserlem, podjął starania o habilitację w Getyndze.

Stein bardzo się w to zaangażowała przygotowując grunt pod działania Lippsa i przekonując do niego tamtejsze środowisko naukowe. Nawiązała w tym celu kontakt ze swoim starym znajomym, Richardem Courantem – znanym matematykiem, który umożliwił Lippsowi habilitację na Wydziale Matematyczno-Fizycznym. Lipps miał więc Stein w tym względzie wiele do zawdzięczenia. Jednak, pomimo jej starań, Lipps nigdy nie traktował jej poważnie i w 1923 roku ożenił się z Christine Masing. Od tego czasu Stein nie wspomina już o Lippsie w swojej korespondencji. Wedle

⁹ Zostały one przygotowane przez Romana Ingardena oraz Andrzeja Póltawskiego, ale z powodów finansowych nigdy nie ukazały się drukiem. Powołuję się na nie na podstawie tekstu Weltraud Herbstrith. Dodatkowym materiałem jest tutaj także tekst Edyty Stein: *Aus dem Leben einer jüdischen Familie*, [w:] *Edith Steins Werke*, Band VII, Drueten/Freiburg 1985, s. 196 i następane.

opinii jej przyjaciółki, Hedwig Conrad Martius, rozczarowanie związane z zakończeniem tej historii miało się mocno przyczynić do jej decyzji o konwersji na katolicyzm, a potem o wstąpieniu do klasztoru¹⁰.

Wojna jako doświadczenie egzystencjalne

Drugim, kontrowersyjnym elementem biografii Lippsa był jego stosunek do wojny oraz do wojska w szczególności. Było to dla niego zagadnienie na tyle ważne, że poświęcił mu dwa specjalne teksty pt. *Żołnierz ostatniej wojny*¹¹ oraz *Przemiany żołnierza*¹², w których podsumowuje swoje doświadczenia wojenne oraz wyklada poglądy na temat specyficznej sytuacji egzystencjalnej, jaką jest wojna. Własne doświadczenia z I wojny światowej były z jednej strony podstawowym motywem jego aktywności filozoficznej, a z drugiej, bazą doświadczeń, którą wykorzystywał w swoich analizach.

Zdaniem Otto Friedricha Bollnowa¹³ poglądy Lippsa na temat wojny to podstawowy dowód jego związków z filozofią egzystencjalną, a w szczególności z filozofią Heideggera, którego *Bycie i czas* wywarło na nim wielkie wrażenie i znacznie przyczyniło się do zmiany drugiej części jego pierwszej książki pt. *Badania nad fenomenologią poznania*.

Niepewność związana ze stanem wojny była dla Lippsa jednym z podstawowych rysów ludzkiej egzystencji. Co więcej, wojna była dla niego, z punktu widzenia antropologicznego, czymś bardziej pierwotnym niż pokój¹⁴. Stosunek do wojny wyznaczył też ważną linię interpretacji, którą stosuje do Lippsa jego uczeń, Otto Friedrich Bollnow. Zalicza on filozofię Lippsa, razem z myślą Ernsta Jünger'a i Antoine'a Saint Exupéry'ego, do tzw. drugiego egzystencjalizmu, którego cechą charakterystyczną jest podkreślanie otwartości i wolności ludzkiej egzystencji, rezygnacja z wszelkich ostatecznych określeń egzystencjalnych oraz realizacja ideałów filozoficznych w sposobie życia i działania. Dla Lippsa wojna była zaprzeczeniem postawy polegającej na poszukiwaniu bezpieczeństwa, pewności, skupieniu na co-

¹⁰ Por. W. Herbstrith, *Hans Lipps im Blick Edith Steins*, op.cit., s. 50

¹¹ H. Lipps, *Der Soldat des letzten Krieges*, „Deutsche Schriften zur Wissenschaft“, Bd. 4, Frankfurt a.M. 1935.

¹² Idem, *Wandlung des Soldaten*, [w:] *Die Wirklichkeit des Menschen*, Frankfurt a.M. 1977, s. 89–108.

¹³ O. Bollnow, *Hans Lipps. Ein Beitrag zur philosophischen Lage der Gegenwart*, dostępny na stronie internetowej: www.otto-friedrich-bollnow.de/doc/LippsGedenken.pdf

¹⁴ „Der Krieg ist als Geschehen ursprünglicher als der Frieden [...] Und sicher ist der Krieg echter und ehrlicher. Gerade im Krieg erschließt sich unsere Wirklichkeit [...] Dies nicht sehen zu müssen, erklärt gerade das Geschäftige der Anstalten, die der Bürger hier trifft. Es gibt keine Sicherheit“. H. Lipps, *Der Soldat des letzten Krieges*, op.cit., s. 11.

dziennej krzątaninie, zakrywaniu pierwotnych cech ludzkiego losu przez rozproszeniu się w staraniach o małe sprawy. Warto przy tym zauważyć, że ten stosunek do żołnierza i wojny nie był wtedy czymś odosobnionym. Podobne poglądy wyrażali chociażby Pierre Teilhard de Chardin czy też Carl Schmitt.

Żołnierz ostatniej wojny to dla Lippsa ktoś, kto nosi w sobie ducha swojej epoki, ktoś, kto uosabia naturalną niepewność ludzkiego życia i w nastawieniu na to, co przyniesie los, uzyskuje dostęp do tego, co nieuchronne. Los żołnierza był dla Lippsa losem poszukiwacza przygód (*Abenteuerer*) odróżnionego od postawy gracza z jednej strony, a mieszczanina z drugiej. Mieszczanin to ktoś, kto poszukuje stabilności, powtarzalności, bezpieczeństwa¹⁵. Mieszczanin to ktoś, kto chce zakryć istotę ludzkiego losu przez wpisanie się w bezpieczne ramy stabilnego, przewidywalnego świata.

Gracza i poszukiwacza przygód łączy ze sobą pasja do wystawiania się na wyroki losu. Z tym, że gracz czyni to biernie, po prostu przyjmując te zrządzenia, a poszukiwacz przygód podchodzi do tego aktywnie, rzucając wyzwanie przypadkowi, moderując wydarzenia, z którymi ma do czynienia. Żołnierz to w ogóle dla Lippsa ktoś w rodzaju arystokraty ducha, odróżniający się tutaj od pospolitego wojownika (*Krieger*), jakimi byli chociażby żołdacy Corteza, którzy bili się dla pieniędzy i łupów, a nie dla doświadczenia egzystencjalnego oraz odczucia niepoliczalności świata¹⁶.

Współczesne mu doświadczenie wojny odróżnia Lipps zdecydowanie od innych, bardziej pierwotnych doświadczeń tego typu – pospolitego ruszenia z okresu XVII wiecznych wojen religijnych oraz wojny niemiecko – francuskiej z 1871 roku.

O ile XVII-wieczni uczestnicy wojen religijnych byli zdolnymi do wszystkiego, wolnymi wędrowcami, o ile w wojnie z XIX wieku widoczny był żołnierski dryl i pewien rycerski duch oparty na zmierzeniu się z losem twarzą w twarz, o tyle I Wojna Światowa oznaczała dla Lippsa umechanicznienie, co było dla niego świadectwem epoki. W tych rozważaniach widać zresztą wyraźnie oddziaływanie Heideggera w zakresie interpretacji rozwoju techniki. Broń staje się siłą anonimową¹⁷, a starcie odbywa się na odległość, co zabija sztukę posługiwania się bronią, a z żołnierza czyni bardziej robotnika wojny, włączonego jako operator sprzętu w skomplikowaną maszynę technologiczną. W ten sposób wojna traci swój romantyczny wymiar, przestaje być bezpośrednim starciem piechoty, a człowiek nie staje wprost przed

¹⁵ H. Lipps, *Wandlung des Soldaten*, op.cit., s. 98.

¹⁶ „Gefahr bedeutet im weniger so etwas wie Selbsterfahrung und Bewährung als vielmehr den Representanten des Ungewissen“. Ibidem, s. 98.

¹⁷ Ibidem, s. 100.

graniczną sytuacją egzystencjalną zagrożenia życia w rycerskim starciu bezpośrednim¹⁸.

Do tego całkowicie zmienia się idea zwyczajstwa rozumiana dotychczas jako narzucenie swojej woli przeciwnikowi, a zadanie mu strat, wyeliminowanie jego zdolności do działania, miało charakter wtórny. Wojna współczesna to wojna na wyniszczenie, a sens wykorzystania przemocy do narzucenia swojej woli uległ całkowitemu zatraceniu na rzecz eliminacji zasobów materialnych i ludzkich¹⁹.

Jakie są więc według Lippsa podstawowe parametry żołnierza? Bycie żołnierzem oznaczało dla niego pewien określony styl bycia i życia. Używa tutaj zresztą podstawowego dla swoich rozważań antropologicznych terminu *Halt* – oznaczającego pewną postawę, status, sposób istnienia. Badanie tego typu zjawisk było zresztą przedmiotem jego filozoficznej psychologii – jak nazywa ją Bollnow, hermeneutycznej analizy ludzkich zachowań. A więc nie była to analiza fenomenologiczna *sensu stricte*, analiza, której celem było poszukiwanie istoty rozpatrywanego zjawiska. Metoda Lippsa uznawała, że analiza powinna odbywać się na pewnym materiale empirycznym, co zresztą z powodzeniem stosował także w przypadku własnej biografii.

Ważną rolę przy tym odgrywa tutaj zbieranie materiału empirycznego przez samego filozofa, który w ten sposób staje się specyficznym aparatem pomiarowym, zyskuje bazę własnego doświadczenia, do którego może się w analizach odnieść. Lipps uznaje więc pewną wtórność analizy oraz jej kategorii wobec materiału. W swej psychologii filozoficznej Lipps prowadzi rozważania, odczytując z ludzkich zachowań przynależne im interpretacje. Filozoficzna psychologia jest hermeneutyką doświadczenia, ludzkich zachowań, a nie hermeneutyką tekstu, w tym sensie jest kulturą pierwszą – analizą życia, a nie kulturą drugą – analizą pisma. Daje tutaj zresztą znać o sobie medyczne i biologiczne wykształcenie Lippsa. Swoje rozważania uznaje on bowiem za rodzaj analizy morfologicznej, a więc myślenia opartego o parametryzację i hierarchizację badanego, obserwowanego bezpośrednio problemu.

Za szczególnie warte uwagi jako punkt odniesienia do rozważań na temat postawy żołnierza uważa on kultury, gdzie stan żołnierski był stanem wyróżnionym, jak społeczeństwo japońskie czy też pruskie²⁰. Analiza empiryczna wojennych doświadczeń Lippsa wykazała też, że w skład tego, co nazywa on *Halt*, pewnym przynależnym żołnierzowi stylem, wchodzi m.in.:

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, s. 103.

²⁰ Ibidem, s. 91.

dyscyplina, pragnienie sławy, odwaga, braterstwo, waleczność, opanowanie (*Kaltblütigkeit*), pewność siebie. Etos żołnierski to więc przede wszystkim pewna specyficzna kultura i stan ducha, który jest dla niego metaforą ludzkiego losu i urzeczywistnieniem najbardziej pierwotnej postawy wobec świata, afirmacji ryzyka i przypadku.

Rozważania Lippsa na temat stylu żołnierza wpisują się zresztą w szerszy nurt swojej epoki. Warto tutaj przytoczyć przede wszystkim poglądy Oswalda Spenglera²¹ na temat zmierzchu kultury zachodniej. Także on afirmował pruską, ziemiańską kulturę żołnierską, której symbolem był dla niego żołnierz rzymski, który zginął na posterunku w popiołach Pompei, ponieważ nikt nie odwołał go ze stanowiska. Przeciwstawiał ją migotliwej, opartej na pojęciu interesu, wartości ekonomicznej, demokracji oraz indywidualnej rywalizacji, cywilizacji anglosaskiej, której rozprzestrzenianie grozi Zachodowi upadkiem. Kultury Wschodu oparte na wyższości tego, co zbiorowe nad tym, co indywidualne, mogą zdominować taką dążącą do indywidualizmu cywilizację Zachodu i przez to centrum świata przesunie się w zupełnie inne miejsce.

Rozważania Lippsa wpisują się więc w szerszy nurt filozofii kultury uprawianej w Niemczech po I wojnie światowej, głoszącej że tradycyjna, arystokratyczna, pruska kultura może być wybawieniem dla degradacji, którą niesie w sobie ludowa kultura anglosaska oraz coraz bardziej wyraźna dominacja techniki nad ludzkim życiem. Także w sferze wojny. Zainteresowanie Lippsa wojną nie świadczy więc o tym, że był militarystą, ale egzystencjalistą, dla którego wojna była szansą odsłonięcia podstawowych rysów ludzkiej egzystencji.

Przebieg II wojny światowej, stworzona w jej czasie technologia zadawania śmierci rozumiana jako niszczenie zasobów materiałowych i ludzkich oraz planowe wyniszczanie narodów potwierdziły jego pesymistyczne prognozy co do kierunku rozwoju XX wieku. To utechnicznienie śmierci było też zresztą powodem niechęci do niej oficerów niemieckich wychowanych na pruskim rozumieniu etosu wojskowego. Afirmowali oni wojnę jako starcie o dominację dokonujące się na rycerskich zasadach, a odrzucali wojnę totalną opartą na niszczeniu zasobów przeciwnika. Z tego punktu widzenia krytykowali też zresztą masowe bombardowania niemieckich miast przez aliantów, choć pojmowali ich funkcję odwetu. Lipps i jego rozważania na temat wojny były tu więc reprezentacją szerszego nurtu sposobu myślenia ówczesnych niemieckich elit wojskowych i politycznych.

²¹ Por. K. Sołoducha, *Spengler – katastrofizm oswojony*, „Twórczość” 1991, nr 11/12, s. 161–163.

Problemy z polityką

Ta tematyka prowadzi bezpośrednio do kolejnego, węzłowego dla biografii Lippsa problemu jego stosunku do nazizmu. Lipps w 1934 roku został członkiem organizacji paramilitarnej Reiter SS. Wprawdzie w trakcie procesów norymberskich została ona uznana za całkowicie nieszkodliwą, ale niewątpliwie była to koncesja na rzecz ówczesnego niemieckiego reżimu.

W literaturze znaleźć można różne wyjaśnienia tego zdarzenia. Niewątpliwie wpływ na jego decyzję miał opisany wyżej stosunek do wojny oraz żołnierskiego stylu związany z szerszą diagnozą kultury początku XX wieku. W 1914 roku Lipps zgłosił się do armii na ochotnika i był bardzo dumy ze swojego wojennego zaangażowania. W czasie jednej z przepustek miał nawet powiedzieć, że trudno mu sobie wyobrazić spokojne, mieszczańskie życie po tym, jak wróci z wojska²². Po wojnie utrzymywał kontakty z kolegami frontowymi i to zapewne te relacje mogły zdecydować o propozycji zaangażowania się w Reiter SS. Lipps mógł postrzegać udział w tej organizacji jako sposób powrotu do rycerskiego etosu wojny i statusu żołnierza jako poszukiwacza przygód. Zaangażowanie było więc naturalną konsekwencją jego poglądów na temat wojny i członkostwa w organizacji weteranów I Wojny Światowej o nazwie *Bund der Frontsoldaten Stahlhelm*. Po utracie znaczenia SA po 1934 roku, organizacja SS, która wtedy zyskała na sile, poszukiwała nowych kadr. Stąd sięgnięcie po weteranów I wojny i automatyczne wcielenie niektórych ich organizacji do Reiter SS²³. Jak piszą Frithjof Rodi i Karl Schuhmann był to też dla Lippsa sposób na uniknięcie wstąpienia do NSDAP.

Zdecydowały tu dodatkowo kwestie praktyczne. Po śmierci żony Lipps samotnie wychowywał dwie córki i był w permanentnych kłopotach finansowych. Pewne koncesje na rzecz reżimu były więc dla niego ratunkiem w kwestiach praktycznych i rodzinnych. Nie ma wprawdzie żadnych oficjalnych potwierdzeń tego faktu, ale z jego biografii można wyczytać, że już rok po wstąpieniu do Reiter SS przeniósł swoją habilitację na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu w Getyndze, a dwa lata później został profesorem na Uniwersytecie we Frankfurcie nad Menem, co znacznie poprawiło jego sytuację finansową. Wcześniej jego pozycja akademicka nie była stabilna, miał czasowe umowy z Uniwersytetem w Getyndze, wykładał też filozofię na Politechnice w Hanowerze, zastępował chorego profesora Mahnke w Marburgu. Nie do końca wiadomo też, czy jego powołanie we Frankfurcie nie było związane ze zwolnieniem żydowskich profesorów filozofii, takich jak Adorno, Marcuse, Horkheimer, Fromm czy Löwenthal. Jedyną wska-

²² W. Herbstrith, *Hans Lipps im Blick Edith Steins*, op.cit., s. 35.

²³ F. Rodi, K. Schumann, *Hans Lipps in Spiegel seiner Korrespondenz*, op.cit., s. 93.

zówką jest tutaj korelacja czasowa. W trakcie badań nie udało się dotrzeć do żadnych materiałów na ten temat. W tym aspekcie losy Lippsa są więc z jednej strony niejasne, a z drugiej strony pewna, charakterystyczna dla nich dwuznaczność jest typowa dla dziejów niemieckiej inteligencji tamtych czasów.

Niewątpliwie Lipps był interesujący dla struktur militarnych jako po pierwsze lekarz, a po drugie weteran, oficer I wojny światowej. Jego biografia, zawód oraz status intelektualny czyniły go idealnym kandydatem do formacji, która w założeniu miała być elitarna i której etos żołnierza oraz pruskie tradycje wojskowe miały być odświeżone w opozycji do awanturniczego SA.

Jednym z najbardziej znanych i dyskutowanych epizodów związanych z zaangażowaniem Lippsa jest kwestia prowadzenia przez niego jednego z wykładów z filozofii w mundurze Reiter SS. Zdarzenie to miało miejsce, wedle relacji jego studentki R. Krämer-Badoni²⁴, w 1936 lub 1937 roku. Ponieważ Lipps uznawany był za osobę, która nie jest wystarczająco zaangażowana w krzewienie wśród studentów ideologii, jeden z doktorantów – Alexander Battes – miał go zadencjonować i członkowie związku studentów nazistowskich postanowili zerwać jeden z wykładów²⁵. Uprowadzony o tym Lipps miał przybyć na wykład w czarnym mundurze Reiter SS, żeby pokrzyżować te plany. Dzięki temu spektakl bojkotu wykładu miał się zamienić we wręcz owację na stojąco.

Dodatkowymi, przytaczanymi po wojnie argumentami w obronie Lippsa, były liczne i podtrzymywane w latach trzydziestych ubiegłego wieku relacje z naukowcami pochodzenia żydowskiego, jak Husserl, Misch, Plessner, Reinach i inni. Choć z drugiej strony Josef König miał świadomie unikać z nim kontaktu.

Oczywiście te relacje powstały już po wojnie i mają ukrytą pewną tendencyjność związaną z ratowaniem reputacji, a czasami nawet konkretnych interesów ważnych postaci niemieckiego życia kulturalnego. Np. korzystna dla Lippsa relacja Anny Reinach, żony Adolfa Reinacha – prawej ręki Husserla w czasach jego pobytu w Getyndze, była świadectwem, które miało pomóc drugiej żonie Lippsa, Catherinie Frein von Welck, w otrzymaniu renty po mężu. Niemniej przytaczane opinie²⁶ znacznie niuansują obraz Lippsa i nie czynią jego wyborów jednoznacznie negatywnymi.

Nie zmienia to jednak faktu, że po wybuchu wojny Lipps miał narastającą świadomość kontrowersyjności swoich decyzji życiowych. Po jego

²⁴ Ibidem, s. 94.

²⁵ Jest to relacja historyka sztuki, prof. A.E. Brinckmanna. Ibidem, s. 95.

²⁶ Można je znaleźć w końcowej części cytowanego tekstu Rodiego i Schumanna. Ibidem, s. 92–98.

śmierci w 1941 roku pojawiły się nawet opinie, o jej motywach samobójczych, ale te stwierdzenia nigdy nie znalazły żadnego potwierdzenia.

Wykształcenie i droga życiowa Lippsa wskazują na dwa ważne tropy dla oceny jego dorobku teoretycznego. Po pierwsze uprawiał w antropologii psychologię filozoficzną, (tak określa to Hans Otto Bollnow), a więc rodzaj hermeneutyki doświadczenia, która znacznie odróżnia go od psychologii opisowej – fenomenologii Husserla. To podejście jest też częściowo kluczem do jego dorobku teoretycznego, w szczególności w zakresie antropologii.

Po drugie zaś jego ulubioną rozrywką, podobnie jak Nabokova zresztą, było polowanie na motyle, co przywołuje na myśl jego biologiczne zainteresowania i odsłania też korzenie procesowego podejścia Lippsa do kategoryzacji, odróżniające go od ejdetycznego, subsumcyjnego sposobu myślenia Husserla. Charakterystyczna dla fenomenologii nieufność wobec wszelkiej nieuprawnionej konstrukcji i spekulacji przeplatała się z całkowitym oddaniem rzeczy rozumianym jako stanięcie naprzeciwko niej dzięki zapośredniczeniu w osobistym doświadczeniu i szukaniu dla tego pierwotnego, naturalnego sytemu relacji, a poprzez to adekwatnego aparatu pojęciowego. Jest to sposób postępowania, który przypomina metodologie morfologiczne stosowane w naukach biologicznych i teorii systemów – stąd medyczne wykształcenie Lippsa wydaje się mieć duży wpływ na jego nowatorskie próby budowania teorii kategoryzacji w oparciu o pojęcie immanentnej syntezy, która miała być kluczem do zrealizowania ważnego celu, wspólnego wszystkim logikom z Getyngi, i który łączył ich wysiłki z dorobkiem Wilhelma Diltheya – ponownego połączenia logosu i ethosu.

Był to, i ciągle pozostaje, kluczowy problem współczesnej humanistyki, która, po ideologicznych zacierzewieniach XX wieku, wciąż poszukuje nowego, aideologicznego i pozapolitycznego sposobu istnienia. Wysiłki teoretyczne Lippsa mogą być traktowane jako ważna wskazówka na ścieżkach poszukiwań rozwiązania tego zagadnienia. Jego biologiczne korzenie odgrywają tutaj dużą rolę i z wszystkich węzłów biografii Lippsa niewinne hobby łowcy motyli może być traktowane jako symbol jego teoretycznego nowatorstwa przez wprowadzenie do humanistyki elementów procesowego myślenia ewolucyjnego, związanego także z teorią języka naturalnego. ∞

KRZYSZTOF SOŁODUCHA – dr, adiunkt w Zakładzie Nauk Humanistycznych IOiZ WAT w Warszawie. Główne pola zainteresowań to hermetyczna teoria poznania i języka, filozoficzne podstawy komunikacji marketingowej oraz filozofia architektury. Opublikował książki: *Życie i wiedza. Georg Misch w poszukiwaniu postmetafizycznej metafizyki*; *Wypalanie śladów w mózgu. Wstęp do teorii komunikacji marketingowej* (współautor i redaktor); *Bajan. Ćwiczenia z patafoniki*; *Nadwyżki świadomości*. Tłumacz wyboru pism Georga

Mischa pt. *Metafizyka, język, wydarzenie*. Redaktor naczelny e-kwartalnika „Krytyka Architektury” i portalu Sztuka-Architektury.pl

KRZYSZTOF SOŁODUCHA – Ph.D., Assistant Professor in the Institut for Humanities at Military University of Technology in Warsaw. Main fields of research: hermeneutic theory of cognition and language, philosophical bases of theory of marketing communication, philosophy of architecture. Author of: *Life and knowledge*. *Georg Misch in search of postmetaphysical metaphysics*; *Burning down tracks on the mind*. *Introduction to the theory of the marketing communication* (co-author and editor); *Bajan. Exercises around patafonic, Surpluses of the consciousness*. Translator of selection of writings by Georg Misch: *Metaphysics, language, event*. Editor in chief of e-quarterly „Krytyka Architektury” and internet portal Sztuka-architektury.pl